

Література

1. Тихомиров Ю. А. Теория закона / Ю. А. Тихомиров. — М.: Наука, 1982. — 257 с.
2. Виконавча влада і адміністративне право / За заг. ред. В. Б. Авер'янова. — К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. — 668 с.
3. Вінник О. М. Господарське право: Начальний посібник / О. М. Вінник. — 2-ге вип., змін. та доп. — К.: Правова єдність, 2009. — 766 с.
4. Господарське право України: Коментар / За заг. ред. Н. О. Саніахметової. — Х.: ТОВ «Одісей», 2004. — 848 с.
5. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / За заг. ред. В. Б. Авер'янова. — К.: Факт, 2003. — 384 с.
6. Віхров О. П. Недоговорні організаційно-господарські зобов'язання. История, современное состояние и перспективы совершенствования. хозяйственного законодательства. Интернет-конференция Института економіко-правових досліджень НАН України, 16—18 лютого 2009 / О. П. Віхров // Електронний ресурс: <http://www.hozpravo.com.ua/conferences/>.
7. Віхров О. П. Роль і місце організаційно-господарських зобов'язань у сучасній економіці / О. П. Віхров // Право України. — 2004. — № 4. — С. 53—56.

Стаття надійшла до друку 8 листопада 2011 року.

УДК 340.142

*Є. І. Бондаренко, асистент кафедри
конституційного та адміністративного права
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»*

СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ ЯК ДЖЕРЕЛА ПРАВА

Стаття присвячена дослідженню становлення та розвитку правового прецеденту як джерела права; проаналізовано роль і місце прецеденту серед інших джерел права в країнах загального та континентального права шляхом дослідження поглядів науковців, що є представниками цих правових сімей.

Ключові слова: джерело права, правовий прецедент, континентальне право, загальне право, правова сім'я.

Статья посвящена исследованию становления и развития правового прецедента как источника права; проанализированы роль и место прецедента среди других источников права в странах общего и континентального права путем исследования взглядов ученых, которые являются представителями этих правовых семей.

Ключевые слова: источник права, правовой прецедент, континентальное право, общее право, правовая семья.

Article describes the formation and development of legal precedent as a source of law, the role of precedent and a place among the other sources of law in countries of common and continental law by investigating the views of scientists who are members of the legal families.

Keywords: source of law, legal precedent, continental law, common law, legal system.

Питання виникнення та становлення прецеденту як джерела права потребує дослідження оскільки, з'ясування історичних аспектів набуття прецедентом рис повноцінного джерела права дозволить встановити його важливість і необхідність для правових систем, де він ще офіційно не визнається, хоча фактично використовується, як це, зокрема, відбувається в Україні. З цією метою потрібно провести комплексний аналіз теоретико-правових досліджень поняття правовий прецедент у наукових працях учених, що належать до різних правових сімей, зокрема, до романо-германської та англосаксонської. У цьому контексті важливим є співставлення їх наукових поглядів щодо ролі та місця правового прецеденту серед інших джерел права.

Проблема включення прецеденту в систему джерел права в країнах романо-германської (континентальної) правової сім'ї не нова, дискусії на цю тему ведуться як серед вітчизняних, так і серед зарубіжних учених. Зокрема, вагомий внесок у розробку цього питання зробили Е. Дженкс, Р. Уолкер, Дж. Бакер, Б. Кардозо та ін. Серед вітчизняних науковців, які торкалися цих проблем, на окрему увагу заслуговують праці Т. Г. Андрусяка, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, П. М. Рабіновича. Зазначені питання досліджували й російські вчені: Т. В. Апарова, Н. Г. Александров, А. К. Романов, Н. А. Подольская, М. Н. Марченко, Г. І. Муромцев, та ін. Однак, у зв'язку з усе зростаючими в наш час темпами глобалізації світу, вимогами переосмислення традиційних юридичних конструкцій і пошуку нових правових рішень, дане питання потребує повного комплексного аналізу.

Традиційно батьківщиною прецеденту вважається Англія. Саме право цієї країни пов'язують із становленням принципу *stare decisis* (початкові слова латинського вираження *stare decisis et not quetta movera* — стояти на вирішеному і не пору-

шувати встановленого порядку), що свідчить, з одного боку, про визнання прецеденту з боку держави в якості джерела права і, з іншого боку, визначає обов'язковий характер принципу, покладеного в основу рішення, і таким чином додає йому характеру загальнообов'язкового правила поведінки. У зв'язку з цим, для того щоб з'ясувати коли саме прецедент набув рис джерела права, потрібно дослідити становлення і розвиток судової системи Англії.

Необхідно відмітити, що «загальне право» і «прецедентне право» — аж ніяк не синонімічні поняття. Дійсно, розвиток загального права нерозривно пов'язане з розвитком судової системи Англії після норманського завоювання, але на початку свого становлення загальне право не було правом прецедентним. Під останнім, як правило, розуміється право, що складається з норм і принципів, створених і застосовуваних суддями в процесі винесення ними рішення, а раннє загальне право, швидше, ближче до звичаєвого. З цього приводу Дж. Бейкер зазначив, що «хоча англійське загальне право почало формуватися ще до того, як суди стали зберігати звіти, здається, залежність від прецеденту завжди була його відмінною рисою» [1, с. 11].

Загальне право приймає риси прецедентного тільки в міру того, як сам прецедент набуває рис джерела права. Цьому процесу сприяють кілька чинників. По-перше, створення в Англії системи королівських судів і розширення їх компетенції, по-друге, запровадження порядку записів судових рішень і, по-третє, формування доктрини прецеденту, тобто вчення про прецедент і правила його застосування на практиці.

Спочатку в Англії діяло кілька видів судів. Зокрема, це були місцеві суди, в яких справи вирішувалися на основі звичаїв, а крім них діяли ще церковні суди, які застосовували канонічне право; міські суди, де спори вирішувались на основі норм торгового права; суди баронів; королівські суди. Саме в поступовому розширенні компетенції королівських судів і виражалися процеси централізації влади і, особливо, централізації влади судової. Не можна визначити точно той момент, коли звичаї різних районів країни змінюються і виникає загальне для всієї Англії право. На думку Е. Дженкса, «якимось шляхом, який не може бути точно визначено, королівські судді, що зустрічалися між своїми роз'їздами в Лондоні для розгляду справ у центральних королівських судах у Вестмінстері, прийшли до згоди про необхідність

злити різні місцеві звичаї в загальне або єдине право, яке могло б застосовуватися по всій країні» [2, с. 20].

Одним з основних ознак обов'язковості прецеденту в загальному праві є саме публікація постійних судових звітів. З цього приводу Дж. Бейкер зазначає що, «загальне право, описане в 1180 році, створювалося в основному з точки зору засобів захисту права. А ці засоби були результатом рішень, яких намагалися суворо дотримуватися. Чи повинні ці рішення, що вводять нові засоби, вважатися судовими, законодавчими або навіть адміністративними — питання, яке далеко випереджає той час, до якого вони належать. Але, здається, там було розуміння, що одного разу встановлена форма захисту права не може бути легко змінена ... значення прецеденту в системі наказів було відмінною рисою англійського права аж до дев'ятнадцятого століття. Але це був самий елементарний (зародковий) вид прецеденту. Накази були необхідною передумовою законного судового розгляду і, як такі, забезпечували межі судового аналізу, але самі по собі не містили правових тверджень і не визначали в деталях, які види справ підпадають під їх межі» [1, с. 15].

Ще очевиднішим прецедентний характер наказів стає тоді, коли відповідно до Другого Вестмінстерського статуту 1285 канцлер, у разі подібності або суперечності судових рішень, отримує можливість видавати спеціальні накази, а також, коли з'являються позови, за якими судді самі визнавали свою компетенцію. У цьому останньому випадку позивач у спеціальній попередній декларації викладав суть справи і просив королівських суддів врахувати викладені факти і прийняти справу до розгляду.

Для подальшого розвитку і права, і прецеденту як джерела права необхідно було почати зберігати протоколи рішень центральних судів, що і сталося у 1194 році. Протоколи центральних судів загально-го права відомі в наші дні як «сувої позовів». Це нововведення може бути пов'язано з ім'ям старшого юстиціарія Хьюберта Уолтера. Сувої містили записи про всі справи, які формально велися в цих судах, хоча далеко не всі моменти процесу отримували в них своє закріплення. Сувої не мали переваг над іншими формами нотаток, такими, як виписки з рішень суду або письмові документи. Протокол був тільки юридично прийнятним свідченням того, що відбувалося в суді. Оскільки більшість записів у сувоях зроблено виключно в загальній формі, вони являють собою мінімальний юридичний інтерес. Судове рішення мало вигляд формального документа, що засвідчував чи переміг позивач і, якщо так, що йому належить.

Сама ідея ведення записів у суді, звичайно, не є виключно англійським винаходом, але деякі форми таких звітів були унікальні. Особливості англійського права дуже яскраво проявляються на третьому етапі розвитку таких записів — у судових звітах (law report). Вони вперше з'являються в часи Едуарда I, в кінці XII століття і отримують найменування Щорічників.

Щорічники були записами усних спорів, що відбувалися під час судового засідання, але їх недоліком було те, що вони часто нехтували деталями в записі, рідко вказували, чим все скінчилося. Таким чином, протоколи не давали аргументації, а звіти не були забезпечені інформацією, необхідною для їх цитування. Тобто, жодне джерело само по собі не представляє повного звіту про те, що відбувалося в судовому засіданні, і, відповідно, не може вважатися причиною або вирішальним чинником становлення прецеденту як джерела права.

У зв'язку з цим щонайменше спірним являється твердження А. К. Романова про те, що «на допомогу суддям з 1282 року в Англії починають щорічно видаватися спеціальні збірники судових рішень. Вони були покликані систематизувати прецеденти і тим самим полегшити аналіз та узагальнення судової практики у країні» [3, с. 70]. На те, що судові протоколи як прецеденти не становлять ніякої юридичної цінності, вказує Р. Уолкер [4, с. 111].

Тільки в середині XVI ст. Едмундом Плауденом покладено початок практиці опублікування разом протоколів і звітів. Таким чином, стає досить очевидним, що оформлення прецеденту в якості джерела права і формування загального права — процеси тісно пов'язані, проте, аж ніяк не синхронні. Вже в епоху перших Щорічників, авторитет окремо взятого судового рішення визнавався, але від визнання авторитетності до встановлення принципу обов'язковості прецеденту, так званого принципу «*stare decisis*», було ще далеко. У цей період формування англійського права судді ще не вважали себе зв'язаними рішеннями попередників [5, с. 132]. У цілому, ставлення до судових рішень у цей період схоже із сучасним ставленням до судової практики в країнах романо-германської правової сім'ї.

Значення прецеденту як джерела права посилюється з появою судів справедливості і права справедливості, що стало новим етапом у розвитку прецедентного права. Дуалізм двох систем права — загального і права справедливості — виняткова особливість англійського прецедентного права, не властива жодній іншій правовій системі. Незважаючи на критику, суди справедливості і відповідний

дуалізм права існував аж до судової реформи 1873 і 1875 років. У XV ст. відбувається посилення значення прецеденту як джерела права. Остаточне формування прецедентного права і становлення прецеденту як джерела права відбувалися з середини XIX ст. і продовжуються в наші дні. Уже в 1898 році в справі *London Street Tramways Co. v. L.C.C.* остаточно встановилося правило, відповідно до якого суди були неухильно зв'язані попередніми рішеннями, які могли бути скасовані лише актами Парламенту.

Таким чином, у середині XIX століття було остаточно офіційно визнано принцип обов'язковості прецеденту. Як зазначає Т. В. Апарова, «історія англійського прецеденту в середині XIX століття логічно завершилася періодом його найвищої авторитетності» [5, с. 154]. Однак це не означає, що пізніше прецедентне право не зазнавало ніяких змін.

Отже, наявні в нашому розпорядженні історичні дані незаперечно свідчать, що джерелом права прецедент стає аж ніяк не одночасно з виникненням самого загального права. Відбувається це набагато пізніше, в XIX ст., коли в процесі розвитку правової системи в цілому, прецедент набуває ознак джерела права — нормативного змісту, загальновідомості і визнання з боку держави.

Основний принцип прецедентного права — *stare decisis* (незмінність раніше прийнятого рішення), який на певному етапі історичного розвитку допоміг становленню державності в країнах «загального права», обумовив особливий, практично орієнтований шлях розвитку англійської юриспруденції. Зарубіжна доктрина використовує дефініцію прецеденту в трьох основних значеннях: 1) як приклад для подальших дій чи рішень; 2) як звичай, встановлений в результаті довгої практики; 3) як припис слідувати більш ранньому рішенням суду. Американські правознавці в самому загальному розумінні називають прецедентом правило, створене суддями в процесі розгляду конкретних правових спорів, і яке можна відшукати в раніше вирішених справах. Особливе значення прецеденту як джерела права, на думку С. А. П'яткиної, пояснюється тим, що саме за допомогою прецеденту в англійському праві оформився ряд фундаментальних правових принципів (презумпція невинуватості, заборона неправомірного позбавлення волі й ін.). В основі визнання прецеденту джерелом права, в першу чергу, лежить необхідність забезпечення стабільності права [13, с. 151—152].

Визначаючи місце прецеденту серед джерел права в країнах континентального права, потрібно відзначити, що романо-германська правова сім'я включає країни, в яких формальне (позитивне) право склалося на основі римського права. У цій системі на перший план виступають абстрактні норми права як норми суспільної поведінки, що відповідають вимогам справедливості й моралі. Пануючу роль має закон. Система континентального права є закритою системою, в якій норми права встановлюються законодавчою владою.

Традиційними джерелами права в романо-германській правовій сім'ї є нормативно-правовий акт і нормативний договір, хоча це твердження на сучасному етапі вже не є безперечним. Це стосується і сучасної правової системи України, де відносно новим явищем став правовий звичай у якості джерела права. Водночас, сьогодні існують певні теоретичні та історичні передумови для дослідження посилення ролі правового прецеденту в системі джерел права.

Саме тому серед науковців у країнах континентальної правової системи під джерелом права розуміють і матеріальні, духовні та культурні умови життя суспільства; і спосіб вираження державної волі у вигляді загальнообов'язкових правил поведінки та матеріали, завдяки яким пізнається право; і внесок внутрішнього і зовнішнього права в створення будь-якої правової системи [6, с. 14].

У свою чергу англосаксонська правова сім'я, як вже зазначалось, включає країни, в яких формальне право історично створювалось суддями чи запозичене від таких країн. Норма права не є абстрактною, вона спрямована на вирішення конкретної судової справи і не має на меті можливості подальшого застосування її як узагальненого правила. Система загального права — це відкрита система, в якій норми формального матеріального права переважно створюються судовою владою залежно від потреб вирішення справ у порядку їх виникнення. Матеріальні норми, що створені судовими прецедентами, не покликані покрити все очікуване в майбутньому правове поле життя суспільства.

Стосовно національної правової системи потрібно зазначити, що на сьогодні в Україні офіційно джерелами права визнаються нормативний правовий акт і нормативний договір. З нещодавнім оновленням законодавства до них додався правовий звичай. Національна правова система переживає певну реінтеграцію в романо-германську правову сім'ю. Все більше з'являється наукових праць, які розширено тлумачать поняття «джерело права», звер-

таючись до теоретичної бази і практичного досвіду європейських правових систем.

Вчені зауважують, що в порівнянні з системою соціалістичного права роль прецеденту в романо-германській правовій системі набагато помітніша; рішення вищих судів поступово набувають рис і значення прецеденту. Хоча судовий прецедент і не визнаний в Україні джерелом права, однак він відіграє важливу роль. На думку правознавців, судові прецеденти існують у всіх країнах і відрізняються лише деякими особливостями, що залежать від системи правосуддя, ієрархії органів, процедур прийняття рішень. Гнучкий же характер прецедентного права дозволяє йому пристосуватися до різноманітних умов [7, с. 236].

Звичайно, ще зарано говорити про визнання прецеденту типовим (традиційним) джерелом права для країн романо-германської правової сім'ї в цілому і, зокрема, в Україні, але його цілком можна віднести до нетипових (нетрадиційних) джерел права.

Важливо мати на увазі, що вже давно визнаються і називаються прецедентами показові рішення Європейського Суду з прав людини, юридична сила яких визначена на даний час недостатньо чітко. Разом з тим, учені відзначають, що «Рішення Європейського Суду з прав людини, що мають прецедентний характер, роблять значний вплив на розвиток національного права європейських держав; ними в повсякденній практиці керуються судові і адміністративні органи держав-учасниць. Члени Ради Європи постійно корегують своє законодавство і адміністративну практику під впливом рішень Суду» [8, с. 200—201].

Учені відзначають, що в країнах англосаксонської правової сім'ї, заснованої на прецедентному праві, суддя, при розгляді останньої за часом справи, зобов'язаний враховувати та керуватися нормами і принципами, створеними при вирішенні попередньої аналогічної справи, в той час як в інших правових системах ці справи є лише матеріалом, який суддя може брати до уваги при винесенні власного рішення.

Однак, незалежно від того, обов'язкове чи формально-рекомендаційне значення мають прецеденти в тій чи іншій країні, ми не можемо нехтувати цим правовим явищем і применшувати його роль серед інших джерел права. В жодній країні світу суд не може відмовитися від розгляду справи під приводом неповноти, неясності або протиріччя діючих законів, причому в цих випадках суд не лише застосовує закон, але й створює нові правові норми на додаток до нього.

Правознавці визнають, що практика і теорія прецеденту в країнах загального права найбільшою мірою відображає складність і багатогранність реального життя; спроби врегулювати законом усі можливі ситуації неминуче приречені на невдачу [9, с. 21]. З цією тезою слід погодитися і визнати, що прецедент реально існує і в країнах континентальної правової сім'ї, нехай з певними особливостями. Причому в даний час спостерігаються дві взаємопов'язані тенденції: інтервенція закону і законодавчої культури у сферу загального права, з одного боку, і зростання ролі судової діяльності та прецедентної практики в континентальному праві — з іншого. Законодавство і прецеденти є первинними і конкуруючими джерелами права. Кожне з них певною мірою самостійне, хоча прецедент підпорядкований закону в тому сенсі, що закон завжди може його анулювати.

У процесі зближення правових сімей першим етапом слід вважати уніфікацію правових понять, особливо це стосується основи кожної правової системи — джерел права [10, с. 149]. Однією з таких базових категорій у системі джерел права є прецедент.

Поняття «прецедент» (від лат. Praecedens — попередній) використовується, зазвичай, у двох основних значеннях: 1) як випадок, подія, збіг обставин, що мало місце в минулому і служить прикладом або виправданням для наступних за часом випадків подібного роду, 2) в юридичному сенсі, як прецедент судовий — рішення, винесене судом по конкретній справі, обов'язкове для суддів, що мають справу з аналогічними (подібними) випадками, обґрунтування якого вважається правилом, обов'язковим для інших судів при вирішенні аналогічних справ [11, с. 562; 12, с. 451].

Сама ж необхідність прецедентного регулювання базується на різноманітті суспільного життя. Потрібно зазначити, що правовий прецедент є родовим поняттям, так як у юридичній діяльності можна виділяти судові, адміністративні та інші прецеденти. Тобто, «правовий прецедент» — це комплексне поняття, що означає результат вирішення справи правозастосовчим органом, який є своєрідним зразком для розгляду наступних аналогічних справ.

У даний час, як зазначалося, відбувається переосмислення значення прецеденту у правових системах країн романо-германської правової сім'ї, доктрина яких раніше заперечувала саму можливість існування правових норм в іншій формі, крім офіційного нормативного правового акту або санкціонованого положення.

Поряд з цим, помітно збільшується масив законодавчих актів в англо-саксонських державах. З'являються такі сфери суспільних відносин,

які мають повністю статутну основу свого регулювання, що відповідно зумовлює зростання авторитету в країнах «загального права». При цьому необхідно мати на увазі, підкреслює В. І. Лафітський, що статутне право країн англо-саксонської групи розвивається в рамках юридичної техніки і категорій загального права. Але в процесі правозастосування нерідко відбувається «поглинання» статутного права суддівським правом [14, с. 95—96].

Враховуючи зазначені особливості слід звернути увагу на відмінності у ставленні до прецеденту в країнах «загального права» і в державах континентальної правової традиції. В умовах англо-саксонської правової сім'ї прецедент має постійний характер, не обмежений у часі дії, не спрямований на прийняття згодом законодавчого акту з того ж питання (але й не заперечує цього). У свою чергу, в романо-германській правовій сім'ї прецедент, як правило, носить тимчасовий характер, передує прийняттю відповідного нормативного правового акту, виявляє саму необхідність існування такого акту і втрачає свою актуальність після його прийняття.

Однією з основних причин різного ставлення до прецеденту компаративісти називають сам підхід до розуміння сутності та призначення права як найважливішого соціального регулятора. Так, норма права розглядається в країнах континентального права у її законодавчому та доктринальному аспектах, а в країнах «загального права» — в аспекті судової практики. У праві країн романо-германської правової сім'ї частки права містяться в абстрактних правилах поведінки — «нормах права», а в англо-американському праві поняття *legal rule* або *norm* (правова норма), охоплює будь-яку міру поведінки взагалі, як загального, так і індивідуального характеру (що дозволяє визнавати нормативність як статутів, так і мотивувальних частин судових рішень, обґрунтування яких, в силу доктрини *stare decisis*, наділяється загальнообов'язковістю).

Оскільки в країнах «загального права» спостерігається тенденція зростання ролі законодавства, у формуванні континентального права зростає роль суддів, які розвивають, доповнюють і навіть змінюють писане право. Бенджамін Кардозо ще на початку ХХ ст. відзначав той факт, що аналогію між функцією судді і функцією законодавця можна провести скрізь: у той час як законодавець встановлює загальне регулювання абстрактної ситуації, суддя засновує своє рішення виходячи з умов конкретної життєвої ситуації [15, с. 119, 121].

У країнах континентальної системи права відсутнє законодавче закріплення поняття «прецедент» і його місце в системі інших джерел права не визначається. Однак за відсутності загальної концепції прецеденту, практична роль судового рішення, як зразка для подальшого вирішення аналогічних справ, постійно зростає. При цьому, судовий прецедент виконує роль додаткового джерела права, завдання якого полягає не в заміні інших джерел права, а в їх уточненні, пристосуванні до нових суспільних умов.

Прецедент нерозривно пов'язаний з процесом реалізації офіційних нормативних правових актів у таких його різновидах, як прецедент тлумачення і правозастосовчий прецедент. Прецедент може бути згодом прийнятий законодавцем і закріплений у якості офіційної норми права, прийнятої в установленому порядку законотворчим органом. Правовий звичай, у свою чергу, може перерости в прецедент за допомогою його закріплення у відповідному правозастосовчому акті уповноваженого органу.

Таким чином, правовий прецедент є невід'ємним елементом системи джерел права будь-якої країни і виступає в якості певного правового положення, сформульованого в акті відповідного уповноваженого державного органу (суду, органу виконавчої влади, «квазісудового» органу адміністративної юстиції). В процесі вирішення конкретного правового питання за відсутності або при невизначеності його законодавчої регламентації він є правовим орієнтиром при вирішенні наступних однорідних справ.

Література

1. *Baker J.H.* Records, reports and the origin of the case-law in England/Judicial records, law reports, and the growth of case law. — Berlin. 1989. — 617 p.
2. *Дженкс Э.* Английское право. — М.: Юрид. изд., тип. им. Евг. Соколовой в Лгр., 1947. — 378 с.
3. *Романов А.К.* Правовая система Англии. — М.: Дело, 2000. — 344 с.
4. *Уолкер Р.* Английская судебная система. — М.: Юрид.лит., 1980. — 362 с.
5. *Апарова Т.В.* Основные исторические тенденции английского прецедентного права // Учен. зап. ВЮЗИ. — 1968. — Вып. 17. — Ч. 3. — С. 153.
6. *Марченко М.Н.* Источники романо-германского права: понятие, виды, классификация // Вестник МГУ. Серия 11 (право). — 2000. — № 2. — С. 14.

7. *Богдановская И.Ю.* Прецедентное право. — М., 1993. — 365 с.
8. Права человека и процессы глобализации современного мира // Отв. ред. Е.А. Лукашева. — М., 2005. — 504 с.
9. *Мартыничук Е., Колоколова Э.* Прецедентное право: от советской идеологии к международной практике // Российская юстиция. — 1994. № 12. — С. 21.
10. *Подольская Н.А.* К вопросу о понятии прецедента как источника права (общетеоретический аспект) // Судебная практика как источник права. — М., 2000. — 312 с.
11. Словарь иностранных слов / Под ред. И.В. Лехина, Ф.П. Петрова. — М., 1954. — 957 с.
12. Большая советская энциклопедия. В 51 т. Т. 34. 2-е изд. / Гл. ред. Б. А. Введенский. — М., 1955. — 835 с.
13. *Пяткина С.А.* О теории источников права в английской юриспруденции // Ученые записки ВНИИСЗ. — М., 1969. — Вып. 19. — 314 с.
14. *Лафитский В.И.* Конституционный строй США. — М., 2007. — 247 с.
15. *Cardozo B.N.* The Nature of Judicial Process. New Haven: Yale University Press, London; Humpney Milford Oxford University Press, 1932. — 351 p.

Стаття надійшла до друку 27 травня 2011 року.

УДК 342.9

Ю. П. Бурило,
канд. юрид. наук,
доц. кафедри конституційного
та адміністративного права, заступник декана
юридичного факультету ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ВИДИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Розглянуто систему інформаційних прав і зроблено спробу їх наукової класифікації на основі аналізу чинного законодавства України.

Ключові слова: інформація, інформаційні права, інформаційні відносини, інформаційна сфера, інформаційне законодавство, інформаційне право, інформаційне суспільство.